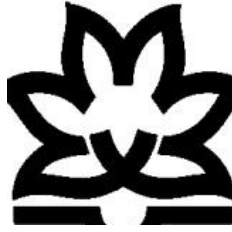

بیت‌های عمومی

دانشگاه ارومیه

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه فقه و حقوق اسلامی

پایان نامه جهت اخذ دانشنامه کارشناسی ارشد

در رشته فقه و حقوق اسلامی

عنوان:

مجازات اشخاص حقوقی بر اساس قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲)

نگارش:

سعید آشتا

اساتید راهنما:

دکتر سلمان علیپور قوشچی

حجت الاسلام صفدر محمدی

خرداد ۱۳۹۵

تقدیم به

روح پر مهر پدرم

و

سرمایه مایه ماورائی عمرم

مادر مهربان و مفسر فداکارم

که همواره مایه دلگرمی و آرامشم بوده

و وجودشان کرمانش زندگی ام بوده و هست

سپاس‌گزاری

منت‌خدای را عزوجل که طاعتش موجب قرب است و به شکر اندرش فرید نعمت

از مادرو، همسر کرامی ام

مشگری دارم از صفا و یکرنگی، همسرم و دستان پر مهر مادرم که صمیمیتشان را در طبق اخلاص گذاشته
و با فراهم نمودن آرامش روحی در نوشتن این پایان‌نامه مرا همراهی نمودند.

از اساتید محترم

از جناب آقایان دکتر سلمان علیپور و حجت الاسلام والمسلمین حاج آقا صفر محمدی که بارها به‌نمائی‌های بی‌شائبه خویش

در تمام مراحل پایان‌نامه همراهم بوده و در انجام این امر خطیر پشتیبانم بوده اند نهایت تشکر و قدردانی دارم.

از جناب آقایان دکتر رضائیکوخواه و حجت الاسلام والمسلمین دکتر سیامک جعفرزاده که داور این پایان‌نامه

را قبول زحمت نموده اند کمال تشکر و امتنان را دارم.

از زحمات سایر اساتید گروه فقه و حقوق که در دوران تحصیلی افتخار شاگردی ایشان را دارم سپاسگزاری می‌نمایم.

چکیده

مصلحت‌های خاص اقتضا می‌کند که گاهی دسته‌ای از افراد که دارای منافع و فعالیت و هدف مشترک هستند و یا پاره‌ای از اموال در کنار هم قرار بگیرند و قانون آنها را طرف حق و تکلیف شناسد، که به آنها اشخاص حقوقی می‌گویند، که به دو دسته متفاوت اشخاص حقوقی عمومی و اشخاص حقوقی خصوصی تقسیم می‌شوند که مهم‌ترین عامل تمییز این دو شخص هدف، منشأ پیدایش، عامل اراده و مقررات است. راجع به ماهیت اشخاص حقوقی نظریات متفاوتی بیان شده که واقعی بودن و فرضی بودن از قدمت بیشتری برخوردار است. در خصوص مسئولیت جزایی اشخاص حقوقی، نظرات بیشتر به سمت قبول مسئولیت کیفری برای اشخاص حقوقی حرکت می‌کند. هر چند در منابع فقهی بتوان مواردی از مسئولیت کیفری چنینی اشخاص را مشاهده کرد ولیکن مجازاتی در نظر گرفته نشده است. دیدگاه کشورها در این مورد یکسان نیست ولی اکثرشان بیشتر به قبول مسئولیت سوق پیدا کرده‌اند. در حقوق موضوعه ایران تا سال ۱۳۹۲ مسئولیت کیفری شخص حقوقی به عنوان قاعده کلی پذیرفته نشده بود. و دهه گذشته به صورت متفرقه و در قوانین خاص مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی پذیرفته شد ولی در ق.م.ا. ۱۳۹۲ مسئولیت کیفری و مجازات شخص حقوقی به عنوان یک قاعده کلی و برای همه جرایم پذیرفته شده است و مجازاتی که برای این اشخاص در نظر گرفته شده است نوعاً تعزیری و مراتبی از شدیدترین تا خفیف‌ترین درجه تعزیر در بین آنها وجود دارد و ولی براساس موادی دیگر علاوه بر تعزیر، دیه و خسارت نیز در صورت احراز رابطه علیت قابل مطالبه از اشخاص حقوقی است. و مجازات اشخاص حقوقی در مورد اشخاص حقوقی خصوصی و اشخاص حقوق دولتی و یا عمومی غیر دولتی در موارد اعمال تصدی قابل اعمال است.

کلید واژه: مجازات - شخص حقوقی - مسئولیت کیفری - قانون مجازات اسلامی

علائم اختصاری

آیین نامه اصلاحی قانون تشکیل دادگاههای عمومی و انقلاب	آ.ا.ق.ت.د.ع.ا.
آیین دادرسی دیوان عدالت اداری	آ.د.د.ع.ا.
آیین دادرسی مدنی	آ.د.م.
دیوان عالی کشور	د.ع.ک.
روزنامه رسمی کشور	ر.ر.ک.
رجوع کنید	ر.ک.
شماره	ش.
صفحه	ص.
قانون اساسی	ق.ا.
قانون امور حسبی	ق.ا.ح.
قانون اجرای احکام مدنی	ق.ا.ا.م.
قانون تجارت	ق.ت.
قانون مدنی	ق.م.
قانون مجازات اسلامی	ق.م.ا.
قانون مدیریت خدمات کشوری	ق.م.خ.ک.
قانون مسئولیت مدنی	ق.م.م.
لایحه اصلاحی قانون تجارت	ل.ا.ق.ت.
لایحه قانون مجازات اسلامی	ل.ق.م.ا.

فهرست مطالب

عنوان..... صفحه

فصل اول: کلیات و مفاهیم

۱-۱. مقدمه	۲
۲-۱. بیان پرسش	۳
۳-۱. فرضیه‌ها	۳
۴-۱. پیشینه پژوهش	۳
۵-۱. ضرورت انجام پژوهش و تنگناهای موجود	۴
۶-۱. شیوه طرح مباحث و روش انجام پژوهش	۵
۷-۱. مفاهیم	۵
۱-۷-۱. شخص	۵
۱-۷-۱-۱. اشخاص حقیقی:	۶
۲-۷-۱-۱. اشخاص حقوقی:	۶
۲-۷-۱. مسئولیت	۷
۳-۷-۱. مجازات	۷
۸-۱. اقسام اشخاص حقوقی	۸
۱-۸-۱. اشخاص حقوقی حقوق خصوصی	۸
۱-۸-۱-۱. شرکتهای تجاری	۹
۲-۸-۱-۱. مؤسسات غیر تجاری	۱۱
۳-۸-۱-۱. موقوفات	۱۲
۲-۸-۱. اشخاص حقوقی حقوق عمومی	۱۴
۱-۲-۸-۱. دولت	۱۵
۲-۲-۸-۱. وزارتخانه‌ها:	۱۷
۳-۲-۸-۱. شوراهای اسلامی	۱۷
۴-۲-۸-۱. مؤسسات مستقل عمومی یا نهادهای عمومی غیر دولتی	۱۷
۵-۲-۸-۱. مؤسسه دولتی:	۱۸

فصل دوم: مبانی نظری اشخاص حقوقی و مجازات اشخاص حقوقی

- ۲-۱. معیارهای تمییز اشخاص حقوقی حقوق خصوصی با اشخاص حقوقی حقوق عمومی ۲۰
- ۲-۱-۱. هدف اصلی: ۲۰
- ۲-۱-۲. منشأ پیدایش اشخاص حقوقی: ۲۰
- ۲-۱-۲-۱. قوانین و مقررات: ۲۰
- ۲-۱-۲-۲. عامل اراده: ۲۰
- ۲-۲. ماهیت اشخاص حقوقی ۲۱
- ۲-۲-۱. نظریه واقعی بودن شخص حقوقی ۲۱
- ۲-۲-۲. نظریه فرضی بودن شخص حقوقی ۲۴
- ۲-۲-۳. نظریه اعتباری بودن شخص حقوقی ۲۷
- ۲-۲-۴. ماهیت شخص حقوقی در نظام حقوقی ایران ۲۸
- ۲-۳. حیات شخص حقوقی ۲۹
- ۲-۳-۱. شرایط و عوامل ایجاد شخص حقوقی ۲۹
- ۲-۳-۲. آغاز و پایان شخصیت حقوقی ۳۰
- ۲-۳-۲-۱. آغاز شخصیت حقوقی حقوق عمومی ۳۰
- ۲-۳-۲-۲. آغاز شخصیت حقوقی حقوق خصوصی ۳۱
- ۲-۳-۲-۳. پایان شخصیت حقوقی حقوق عمومی ۳۲
- ۲-۳-۲-۴. پایان شخصیت‌های حقوقی حقوق خصوصی ۳۳
- ۲-۳-۳. قواعد مشترک بین اشخاص حقوقی ۳۵
- ۲-۴. حقوق و تکالیف حقوقی اشخاص حقوقی ۳۶
- ۲-۴-۱. نام ۳۶
- ۲-۴-۲. اقامتگاه ۳۷
- ۲-۴-۳. تابعیت ۳۸
- ۲-۴-۴. اهلیت ۳۸
- ۲-۴-۴-۱. اهلیت تمتع ۳۹
- ۲-۴-۴-۲. اهلیت استیفاء ۳۹
- ۲-۴-۵. دارایی و بدهی ۴۰
- ۲-۴-۶. مسئولیت مدنی ۴۱
- ۲-۵. پیشینه مسئولیت جزایی اشخاص حقوقی ۴۳

- ۶-۲. فرضیه عدم مسئولیت جزایی اشخاص حقوقی ۴۸
- ۱-۶-۲. عدم وجود اراده و عنصر روانی مستقل در اشخاص حقوقی ۴۸
- ۲-۶-۲. فقدان درک و تفسیر پدیده‌های اجتماعی در پرتو فعالیت‌های اشخاص حقوقی ۴۹
- ۳-۶-۲. نقض اصل شخصی بودن مجازات ۵۰
- ۴-۶-۲. عدم امکان مجازات پیش‌بینی شده بر اشخاص حقوقی ۵۱
- ۵-۶-۲. عدم تحقق اهداف مجازات ۵۱
- ۶-۶-۲. نقض اصل تخصص ۵۲
- ۷-۲. فرضیه مسئولیت جزایی اشخاص حقوقی ۵۲
- ۸-۲. ضرورت و فایده پذیرش مسئولیت جزایی و مجازات اشخاص حقوقی ۵۵
- ۹-۲. بررسی مسئولیت جزایی اشخاص حقوقی در منابع فقهی ۵۶
- ۱-۹-۲. شخصیت حقوقی جهات عامه یا مصالح عامه در فقه ۵۶
- ۱-۱-۹-۲. مالکیت جهات عامه ۵۷
- ۲-۱-۹-۲. ضمان جهات عامه ۵۸
- ۳-۱-۹-۲. صحت وصیت به نفع جهات عامه ۵۹
- ۴-۱-۹-۲. صحت نذر و اقرار به نفع جهات عامه ۵۹
- ۲-۹-۲. شخصیت حقوقی وقف محصور و غیر محصور ۵۹
- ۳-۹-۲. بررسی مسئولیت جزایی جهان و مصالح عام و وقف در منافع فقه ۶۰
- ۴-۹-۲. بررسی مسئولیت جزایی مأموران دولتی در نهج البلاغه ۶۱
- ۵-۹-۲. بررسی دیه عاقله و پرداخت دیه توسط بیت المال ۶۱
- ۱۰-۲. نگاهی به مسئولیت جزایی اشخاص حقوقی در نظام داخلی کشورهای مختلف ۶۲
- ۱-۱۰-۲. فرانسه ۶۲
- ۲-۱۰-۲. آمریکا ۶۳
- ۳-۱۰-۲. ایتالیا ۶۴
- ۴-۱۰-۲. هند ۶۴
- ۵-۱۰-۲. کوبا ۶۵
- ۶-۱۰-۲. ژاپن ۶۵

فصل سوم: بررسی روند قانونگذاری و قضایی در نظام حقوقی ایران در خصوص

مجازات اشخاص حقوقی

- ۱-۳. جایگاه مجازات اشخاص حقوقی در قوانین ۶۷

- ۳-۱-۱. در قوانین متفرقه قبل از انقلاب اسلامی ۶۷
- ۳-۱-۱-۱. قانون تصدیق انحصار وراثت (مصوب مهرماه ۱۳۰۹) ۶۷
- ۳-۱-۱-۲. قانون تجارت (مصوب اسفندماه ۱۳۱۱) ۶۸
- ۳-۱-۱-۳. ماده واحده مربوط به ضبط اموال متعلق به احزابی که منحل می‌شود (مصوب تیرماه ۱۳۲۸) در تضمین اصل ۲۱ متمم قانون اساسی مشروطیت: ۶۸
- ۳-۱-۱-۴. قانون مقررات امور پزشکی و دارویی و مواد خوردنی و آشامیدنی (مصوب خرداد ۱۳۳۴) ۶۹
- ۳-۱-۱-۵. قانون اقدامات تامینی (مصوب اردیبهشت ماه ۱۳۳۹) ۶۹
- ۳-۱-۱-۶. قانون مالیات‌های مستقیم (مصوب اسفندماه ۱۳۴۵) ۷۰
- ۳-۱-۱-۷. قانون نظام صنفی (مصوب بهمن ماه ۱۳۵۱) ۷۰
- ۳-۱-۱-۸. قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی (مصوب دی ماه ۱۳۵۲) ۷۱
- ۳-۱-۱-۹. قانون مجازات محکومان (مصوب اردیبهشت ماه ۱۳۵۳) ۷۱
- ۳-۱-۱-۱۰. قانون تأمین اجتماعی (مصوب تیرماه ۱۳۵۴) ۷۱
- ۳-۱-۱-۱۱. قانون صدور چک (مصوب ۱۳۵۵) ۷۲
- ۳-۱-۱-۱۲. قانون حمایت از حقوق مؤلفان ۷۲
- ۳-۱-۱-۱۳. قانون بیمه اجباری مسئولیت مدنی: ۷۲
- ۳-۱-۱-۱۴. ماده واحده قانون الحاق ماده ۲۲۱ مکرر به قانون مجازات عمومی (مصوب خرداد ماه ۱۳۵۷) ۷۳
- ۳-۱-۲. در قوانین مصوب بعد از انقلاب اسلامی (تا تصویب قانون جرایم رایانه‌ای ۱۳۸۸) ۷۳
- ۳-۱-۲-۱. قانون نظام صنفی (مصوب تیرماه ۱۳۵۹ شورای انقلاب فرهنگی) ۷۳
- ۳-۱-۲-۲. قانون مجازات اسلامی (بخش تعزیرات، مصوب ۱۳۶۲) ۷۴
- ۳-۱-۲-۳. قانون مالیات‌های مستقیم (مصوب اسفندماه ۱۳۶۶) ۷۴
- ۳-۱-۲-۴. قانون مبارزه با مواد مخدر (مصوب ۱۳۶۷) ۷۵
- ۳-۱-۲-۵. قانون اخلال گران در نظام اقتصادی کشور (مصوب آذرماه ۱۳۶۹) ۷۵
- ۳-۱-۲-۶. قانون کار (مصوب ۱۳۶۹) ۷۵
- ۳-۱-۲-۷. قانون تعطیل مؤسسات و واحدهای آموزشی و تحقیقاتی و فرهنگی که بدون اخذ مجوز قانونی دایر شده یا می‌شود (مصوب دی ماه ۱۳۷۲) ۷۶
- ۳-۱-۲-۸. قانون نحوه مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیت غیر مجاز می‌نمایند (مصوب بهمن ماه ۱۳۷۲) ۷۶

۷۶	۳-۱-۲-۹. قانون مجازات اسلامی (بخش تعزیرات، مصوب ۱۳۷۵).....
۷۶	۳-۱-۲-۱۰. قانون مطبوعات (اصلاحی ۱۳۷۹).....
۷۶	۳-۱-۲-۱۱. قانون مبارزه با قاچاق انسان (مصوب ۱۳۸۳).....
۷۷	۳-۱-۲-۱۲. قانون نظارت شرعی بر ذبح و صید (مصوب ۱۳۸۷).....
۷۷	۳-۱-۳. در قانون جرایم رایانه‌ای (مصوب ۱۳۸۸).....
۷۸	۳-۱-۳-۱. شرایط تحقق مسئولیت کیفری:.....
۷۸	۳-۱-۳-۲. رایانه‌ای بودن جرم.....
۷۸	۳-۱-۳-۳. ارتکاب جرم به نام و در راستای منافع شخص حقوقی.....
۷۸	۳-۱-۳-۴. اوصاف مرتکب جرم.....
۷۹	۳-۱-۳-۵. مجازات شخص حقوقی.....
۸۰	۳-۱-۴. مسئولیت جزایی و مجازات اشخاص حقوقی در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲.....
۸۱	۳-۱-۴-۱. شروط تحقق مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی.....
۸۱	۳-۱-۴-۲. شناخت شخص حقوقی در تحقق مسئولیت کیفری.....
۸۳	۳-۱-۴-۳. رفتار موجد مسئولیت کیفری.....
۸۵	۳-۱-۴-۴. ارتباط میان شخص مسؤل و رفتار موجد مسؤلیت.....
۸۸	۳-۱-۴-۵. مجازات اشخاص حقوقی.....
۹۲	۳-۱-۵. نظریه مشورتی اداره کل حقوقی قوه قضائیه.....
۹۳	۳-۲. جایگاه و موقعیت مجازات اشخاص حقوقی در احکام صادره دادگاه‌ها.....
۹۳	۳-۲-۱. احکام صادره قبل از تصویب قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲.....
۹۵	۳-۲-۲. احکام صادره بعد از تصویب قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲.....
۹۷	نتیجه‌گیری.....
۹۸	پیشنهادات.....
۹۹	منابع و مأخذ.....

فصل اول

کلیات و مفاهیم

۱-۱. مقدمه

زمانی که از لفظ شخص سخن به میان می‌آید بی‌درنگ انسان متوجه شخص طبیعی یا حقیقی یا به تعبیر مشخص، انسانی می‌شود. حال آنکه با توسعه پیشرفت جوامع ناگزیر مفهوم شخص حقوقی نیز قدرت ظهور پیدا کرده و دارای همان اوصافی گردیده که شخص طبیعی دارا می‌باشد. اشخاص حقوقی مثل اشخاص حقیقی متولد می‌شوند، زندگی می‌کنند، دارای اهلیت تمتع و استیفاء و دارای اراده هستند، قدرت تصمیم‌گیری دارند و می‌توانند موضوع حق و تکلیف قرار بگیرند، بیمار می‌شوند و سرانجام می‌میرند و حتی کشته می‌شوند. علیرغم چنین بداقت و روشنی در اوصاف و ویژگی‌های این اشخاص، شناخت این واژه از اهمیت زیادی برخوردار بوده و علمای علم حقوق هر یک به تعریف و توصیف خاص از این مفهوم پرداخته‌اند. شخص حقوقی از اجتماع گروهی از اشخاص طبیعی و به منظور انجام هدف‌های خاص در نتیجه احتیاج تحت شرایطی تشکیل می‌شود و در مواردی پاره‌ای از اموال نیز از شخصیت حقوقی برخوردار شده است و قانون به مسئولان حفظ و اداره آنها اجازه داده است که به نام شخص حقوقی مزبور تصمیمات لازم را اتخاذ نمایند.

اشخاص حقوقی که در جامعه حیات دارند و با دیگر اشخاص حقیقی و حقوقی در ارتباط هستند، ممکن است از ناحیه آنها عمل خلاف قانون یا ضربه و خسارت به دیگر اشخاص صورت بگیرد که به دنبال آن بحث مسئولیت این اشخاص به میان می‌آید که آیا مسئولیت دارند یا نه که راجع به مسئولیت مدنی این اشخاص همه اتفاق بر قبول مسئولیت مدنی دارند، ولی انحصار مسئولیت کیفری در انسان این سؤال را به وجود آورده که آیا اشخاص حقوقی نیز مسئولیت کیفری دارند، و قوانین حقوق بین‌الملل و حقوق داخل کشورها و قانونگذار در کشور ما در پذیرفتن مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی به عنوان یک قاعده در نظام کیفری مردود بوده‌اند و گاه مدیر مسئول را مسئول کیفری قلمداد می‌کرد و گاه شخص حقوقی را سزاوار مجازات می‌دانست. البته در قوانینی که خطاب قانونگذار اشخاص حقوقی است، تعیین مجازات به تنهایی به معنی پذیرفتن مسئولیت کیفری اشخاص مذکور نبود، زیرا در بین ضمانت‌های اجرایی کیفری باید میان کیفرها به معنی اخص از یک سو اقدامات تأمینی از سوی دیگر فرق گذاشت.

اقداماتی نظیر بستن مؤسسه یا تعطیلی موقت آن و نیز اقدامات تربیتی مجموعاً تدابیر دفاع اجتماعی محسوب و مستقل از مسئولیت فاعل اتخاذ می‌شوند. بنابراین در تعیین و کم و کیف اقدامات مذکور، بحث درباره مسئولیت کیفری این اشخاص منتفی بود.

واکنش جامعه در برابر اشخاص حقوقی متفاوت از واکنشی است که در برابر جرایم اشخاص حقیقی از خود بروز می‌دهد. و هدف‌های هر چند در سال‌های اخیر قانونگذار به بحث مسئولیت کیفری و مجازات اشخاص حقوقی توجه کرده است و در قوانین خاصی مثل قانون جرایم رایانه‌ای فصل مستقلی را به این بحث اختصاص داده ولی در قانون مجازات اسلامی به این موضوع به صورت عام پرداخته شده که در کلیه جرایم حاکم است.

۱-۲. بیان پرسش

- ۱- آیا اشخاص حقوقی مسئولیت کیفری دارند؟
- ۲- مسئولیت جزایی در نظام‌های حقوقی مختلف چه جایگاهی دارد؟
- ۳- آیا اشخاص حقوقی قابلیت مجازات کردن را دارند؟
- ۴- مجازات اشخاص حقوقی چگونه صورت می‌گیرد؟
- ۵- چه نوع مجازات‌هایی برای اشخاص حقوقی قابل اعمال است؟
- ۶- آیا مجازات اشخاص حقوقی از مجازات نمایندگان آنها مجزا است.
- ۷- با تصویب قانون جدید مجازات اسلامی آیا مجازات اشخاص حقوقی در احکام دادگاه‌ها، بارزتر از سابق خواهد بود؟

۱-۳. فرضیه‌ها

- ۱- مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی مورد قبول اکثر علمای علم حقوق است.
- ۲- مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در قانون کشورها پذیرفته شده است.
- ۳- مجازات اشخاص حقوقی عملاً امکان‌پذیر است.
- ۴- مجازات اشخاص حقوقی، با مجازات اشخاص حقیقی متفاوت است.
- ۵- بعد از مجازات شخص حقوقی، نیازی به مجازات کردن شخص حقیقی نیست.
- ۶- با تصویب قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ احکام در بردارنده مجازات اشخاص حقوقی دادگاه‌ها ظهور بیشتری پیدا می‌کند.

۱-۴. پیشینه پژوهش

در گذشته بیشتر جنبه مسئولیت مدنی اشخاص حقوقی را مورد توجه قرار می‌دادند و کمتر به مسئولیت جزایی آنها می‌پرداختند. از نظر تاریخی می‌توان گفت مسئولیت اشخاص حقوقی را در ایران باستان و حقوق روم به شکلی شاید کمی متفاوت با امروز پیدا کرد. در اسلام می‌توان اشخاص حقوقی

را در قالب بنیادهایی چون وقف دید. نظام کیفری کشور ما تا قبل از تصویب قانون جرائم رایانه‌ای به معنای اخص و قانون مجازات اسلامی ۹۲ به معنای اعم، به صراحت مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی را پیش‌بینی نکرده بود. رویه قضایی نیز تا قبل از تصویب قانون جدید. هر جا سخن از شخص در مقررات کیفری به میان آورده مخاطب را انسانهای طبیعی شناخته است، ولی در عین حال حتی تا قبل از تصویب قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ و قانون جرایم رایانه‌ای نیز در قوانین قبل و بعد از انقلاب به مواردی بر می‌خوریم که مجازات اشخاص حقوقی پیش‌بینی شده است. البته قول قانونگذار مبنی بر دادن مسئولیت کیفری به اشخاص حقوقی در همه موارد یکسان نیست زیرا در بعضی موارد مسئولیت و کیفر جرایم اشخاص حقوقی را متوجه خود شخص حقوقی نموده و در بعضی موارد این مسئولیت را متوجه اشخاص حقیقی (مدیران اشخاص) می‌داند.

کتابها و پایان‌نامه‌ها و مقالاتی هم که قبل از قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ بیشتر بر محور مجازات اشخاص حقیقی می‌چرخید ولی بعد از تصویب این قانون کتابهایی که منتشر شده همانند: حقوق جزای عمومی دکتر اردبیلی - چکیده حقوق جزای عمومی دکتر سلیمی - حقوق جزای عمومی دکتر شامبیاتی - حقوق جزای عمومی دکتر زراعت و حقوق کیفری عمومی دکتر آقای و در مقالاتی مانند: شرایط مسئولیت کیفری در لایحه قانون مجازات اسلامی از دکتر محمد نبی‌پور و دگرگونی‌های مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در ایران که نویسندگان آن عبارتند از: محمد جعفر حبیب زاده - محسن شریفی - محمد عیسائی تفرشی و محمد فرحیها به مسئولیت جزایی و مجازات اشخاص حقوقی اشاره کرده‌اند و به بسط مواد قانون مجازات اسلامی در این مورد پرداخته‌اند که با شناخت مسئولیت جزایی و قبول مجازات بر این اشخاص مجازات کردن این اشخاص نیز می‌تواند به راحتی انجام گیرد پس باید اشخاص مخاطب این مجازات و نوع مجازات آنها بررسی شود.

۱-۵. ضرورت انجام پژوهش و تنگناهای موجود

ضرورت وجود عمد در جرایم، ما را با مسئله بسیار مهم مسئولیت کیفری شخصیت‌های حقوقی مواجه می‌سازد زیرا لازمه تحقق مسئولیت آن است مجرم دارای اراده و شعور باشد، از سوی دیگر مسلم است که انسان و اشخاص حقیقی می‌توانند سرمایه‌گذاری‌های عظیم در امور اقتصادی ایجاد می‌کند که به تاسیس شرکت‌ها و شخصیت‌های حقوقی اقدام شود. و نهادهای مذکور می‌توانند همانند آنچه قانون برای اشخاص حقیقی شناخته است از حقوق و تکالیفی برخوردار گردند. مگر حقوق و تکالیفی که با طبیعت انسان ملازمه دارد.

اشخاص حقوقی از این حیث که در قبال اشخاص دیگر می‌توانند طرف تعهد واقع شوند دارای مسئولیت مدنی‌اند و در این باره اختلاف نظر نیست که اشخاص حقوقی مسئول دیون و تعهدات

خود هستند ولی در این مسأله که اشخاص حقوقی در اعمال خود به ارتکاب جرم متهم و مسئول قلمداد شوند میان حقوقدانان اختلاف است.

این یک واقعیت است که جرایم را در یک هیأت جمعی اغلب اشخاص حقیقی ولی به نام و به سود اشخاص حقوقی مرتکب می‌شوند. بنابراین چنانچه نمایندگان شخصیت حقوقی نتوانند به تنهایی عواقب اعمال خود را تقبل کنند، مصلحت این است که مسئولیت شخصیت حقوقی که معرف آن هستند نیز در نظر گرفته شود، که یکی از مزیت‌های آن، سهولت اجرای حکم در مواردی است که مدیر یا مدیران شخصیت حقوقی مقصر شناخته می‌شوند. در حالی که دارایی شخصیت حقوقی به تنهایی تکافوی پرداخت جریمه را می‌کند و بررسی این موضوع ضرورت خاصی پیدا می‌کند که مجازات مذکور در قانون جدید شامل چه اشخاصی می‌شود و ارتباط آن با مجازات اشخاص حقیقی مرتبط با اشخاص حقوقی چگونه می‌تواند باشد و مجازات این اشخاص تا چه اندازه‌ای است. که با توجه به جدیدالتصویب بودن این قانون دسترسی به منابع در این موضوع مشکل است و در بعضی موارد مطالب تکراری می‌باشد.

۱-۶. شیوه طرح مباحث و روش انجام پژوهش

روش انجام پژوهش کتابخانه‌ای می‌باشد که مطالب مورد استفاده از کتابها، پایان‌نامه‌های مرتبط با این موضوع و مقالات می‌باشد و در رابطه با قسمت آخر که مربوط به احکام دادگاه‌ها می‌باشد از پرونده‌های حقوقی شرکت گاز استفاده شده است. و در مباحث این پژوهش در فصل اول از مباحث بنیادین مربوط به اشخاص حقوقی بحث شده است و در فصل دوم به بررسی مسئولیت جزایی اشخاص حقوقی در نظام مختلف پرداخت شده و در فصل سوم رویه‌های قضایی و قانونگذاری در نظام حقوقی ایران آورد شده است که مهم‌ترین قسمت آن مربوط به مباحث مسئولیت جزایی و مجازات اشخاص حقوقی در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ می‌باشد.

۱-۷. مفاهیم

۱-۷-۱. شخص

در فرهنگ معین شخص به معانی ۱- سیاهی آدمی از دور ۲- کالبد مردم، تن، بدن ۳- آدمی، انسان ۴- جسد لاشه ۵- ذات ۶- کسی که در نمایشنامه یا داستان نقش دارد و با خصوصیات خود ظاهر می‌شود.^۱

^۱ - محمد معین، فرهنگ فارسی معین، جلد ۲، چاپ سوم، انتشارات ذهن آویز، انتشارات ثامن، تهران، ۱۳۸۴ ص ۱۴۱۴

به قول علامه دهخدا، در لغت فقط بر جسم اطلاق می‌گردد (از اقرب موارد)^۱
در اصطلاح حقوقی عبارت است از: کسیکه موضوع حق قرار بگیرد مانند انسان، شرکت تجاری
و انجمن‌های خیریه دولت بنابراین شخص شامل شخص حقیقی و شخص حقوقی می‌شود^۲

۱-۱-۷-۱. اشخاص حقیقی:

افراد انسانی را گویند که موضوع حق و تکلیف می‌باشند (ماده ۹۵۸-۹۶۱ ق.م.)
شخص حقیقی (طبیعی) به هر یک از افراد انسانی در جامعه اطلاق می‌شود که واجد شخصیت
حقوقی است و می‌تواند به وسیله آندارای حق و تکلیف شود و آن را اجرا نماید. چنین قابلیت از
طرف خداوند به اعتبار طبیعت انسانی در آنها به ودیعه گذاشته شده و بدین جهت انسان را شخص
حقیقی یا طبیعی می‌نامند^۳

۱-۱-۷-۲. شخص حقوقی:

شخص حقوقی عبارت است از گروهی از افراد انسان یا منفعتی از منافع عمومی که قوانین
متداول آن را در حکم شخص طبیعی و موضوع حقوق و تکالیف قرار داده باشد.^۴
نیازها و مصلحت‌های مخصوصی اقتضاء می‌کند که گاهی افراد انسانی به عنوان جمعی دارای
حق و تکلیف شوند و این یک واقعیت است^۵
شخص حقوقی هنگامی پدید می‌آید که دسته‌ای از افراد که دارای منافع و فعالیت مشترک
هستند یا پاره‌ای از اموال که به اهداف خاصی اختصاص داده شده‌اند در کنار هم قرار بگیرند و قانون
آنها را طرف حق و تکلیف بشناسد و برای آنها شخصیت مستقلی قائل گردد مانند دولت، شرکتهای
تجاری انجمن‌ها، موقوفات.^۶
اشخاص حقوقی به قدرت تصور و اعتبار، در عالم حقوق خلق شده‌اند و بعضی از حقوقدانان
برآنند که شخص حقوقی که یک موجود حقوقی می‌باشد و قانون از نظر منافع جامعه، وجود آن را
شناخته است و به او اجازه می‌دهد که بتواند دارای منافع اختصاصی خود

^۱ - علی اکبر دهخدا، لغت نامه دهخدا، حرف (ش - شبیره)، چاپخانه دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۴۱، ص ۲۷۷

^۲ - همان، ص ۲۷۷

^۳ - علی شایگان، حقوق مدنی ایران، چاپ سوم، چاپخانه مجلس، تهران، بی‌تا، ص ۱۱۹

^۴ - ماده ۵۸۳ قانون تجارت

^۵ - محمد جعفر جعفری لنگرودی، مقدم علم حقوق، چاپ دوم، انتشارات گنج دانش، تهران، ۱۳۶۹، ص ۱۲۳

^۶ - حسین صفایی و مرتضی قاسم زاده، حقوق مدنی اشخاص و مجبورین، چاپ یازدهم، انتشارات سمت، تهران، ۱۳۸۰، ص ۱۴۷

دفاع بنماید و مانند اشخاص طبیعی دارای وجود حقوقی جداگانه باشد. به این جهت هم شخص حقوقی دارای اراده مخصوص به خود می‌باشد که مجزا از افراد آن است.^۱

۱-۷-۲. مسئولیت

مصدر جعلی از مسئول است و مسئول بودن موظف بودن به انجام کاری و کسی است که فرضیه‌ای بر ذمه دارد که اگر بر آن عمل نکند از او بازخواست شود^۲ و در قرآن به معنی «مورد بازخواست قرار گرفته» آمده است^۳ و در اصطلاح حقوقی، تعهد قهری یا اختیاری شخص در مقابل دیگری است خواه مالی خواه غیر مالی و آن بر دو قسم است: یکی مسئولیت جزایی و دیگری مسئولیت مدنی^۴ مسئولیت جزایی، مسئولیت مرتکب جرمی از جرائم مصرح در قانون را گویند و شخص مسئول به یکی از مجازاتهای مقرر در قانون خواهد رسید و متضرر از جرم، اجتماع است برخلاف مسئولیت مدنی که متضرر از عمل مسئول، افراد می‌باشند، در مورد مسئولیت جزایی اسقاط حق به صلح و سازش میسر نیست (برخلاف مسئولیت مدنی) و در مسئولیت جزایی علی‌الاصول عمد (یعنی قصد نتیجه)، شرط تحقق جرم و مسئولیت است برخلاف موارد مسئولیت مدنی که در قانون ما حتی وجود خطا و مسایحه و اهمال هم شرط آن نیست.^۵

۱-۷-۳. مجازات

مجازات در لغت به معانی ۱- کیفر دادن، سزا دادن ۲- پاداش دادن و جزا دادن در نیکی و بدی، جزا و پاداش نیکی و یا بدی دادن و مکافات، سزا، کیفر. پاد افراد آمده است^۶ ریشه مجازات؛ جزی است که به تعداد ۱۱۸ بار در قرآن تکرار شده اس و (جَزَى) معنی بی نیاز کرد، پاداش داد، مکافات نمود جزا، پاداش و مکافات می‌باشد و جَزَیَه: مالیاتی که از اهل ذمه گرفته می‌شود به جزای پایداری آنها در کفرشان^۷ و در اصلاح، مشقتی است که مقنن به مجرم تحمیل می‌کند^۱

^۱ - حسن امامی، حقوق مدنی، جلد ۴، چاپ بیست و دوم، انتشارات اسلامی، تهران، ۱۳۹۱۱۱، ص ۲۰۴

^۲ - محمد معین، فرهنگ فارسی، جلد سوم، چاپ سوم، انتشارات ثامن، انتشارات ذهن آویز، تهران ۱۳۸۴، ص ۴۵۹

^۳ - علی حیدریان، مفاتیح القرآن، چاپ اول، نشر زائر، قم، ۱۳۸۶، ص ۴۵۹

^۴ - علی اکبر دهخدا، لغت نامه دهخدا، (حرف مد - مقتطع) انتشارات دانشگاه تهران، تهران ۱۳۵۲، ص ۴۴۸

^۵ - محمد جعفر جعفری لنگرودی، ترمینولوژی حقوق، چاپ دوم، کتابخانه گنج دانش، تهران، بدون تاریخ نشر.

^۶ - علی اکبر دهخدا، لغت نامه دهخدا، حرف (م - مخیول) انتشارات دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۵۲، ص ۴۲۲

^۷ - علی حیدریان، همان کتاب، ۴۳۱

و مجازاتهای مقرر در قانون مجازات اسلامی چهار قسم است الف - حد ب - قصاص پ - ديه
ت - تعزیر^۲

۸-۱. اقسام اشخاص حقوقی

یکی از ضرورت‌های امروز، وجود شخص حقوقی است، زیرا اداره جامعه و جریان کار به گونه‌ای شایسته بدون وجود حکومت، دولت و سایر نهادها و نیادهای حکومتی و تخصیص پاره‌ای از اموال به آنها و تاسیس شرکت‌های تجاری و مؤسسات غیر تجاری، اعم از انتفاعی و غیر انتفاعی، امکان‌پذیر نیست، به همین دلیل است که انواع مختلف شخص حقوقی در رشته‌های مختلف حقوق عمومی و خصوصی مورد توجه قرار گرفته‌اند.

اشخاص حقوقی به دو نوع شخص حقوقی حقوق عمومی و شخص حقوقی حقوق خصوصی تقسیم می‌شود و این تقسیم بر اثر طرز و نوع فعالیت است که هر کدام بر عهده دارند. نوع دیگر که واجد اهمیت است بستگی به طرز ساختمان شخص حقوقی که بعضی با تجمع چند فرد پیدا شده‌اند و بدون چنین اجتماعی وجود پیدا می‌کند مثل اتحادیه‌ها، انجمن‌ها و یعنی دیگر به صورت مؤسسات یا تشکیلات که مشخص یک و نفع اجتماعی با طبع دائم یا مستمر هستند به وجود آمده‌اند^۳ در برخی از کتابها اشخاص حقوقی به سه قسم تقسیم شده‌اند: ۱- کلیه شرکت‌های تجاری که در قانون ذکر شده ۲- تشکیلات و مؤسساتی که برای مقاصد غیر تجاری تشکیل شده پس از ثبت در دفتر مخصوص^۳- مؤسسات و تشکیلات بلدی به محض ایجاد^۴

۱-۸-۱. اشخاص حقوقی حقوق خصوصی

حقوق مجموعه قواعد حاکم بر روابط اشخاص است و تمامی اصولی که به روابط تجاری، خانوادگی و تعهدات اشخاص برابر هم حکومت می‌کند در زمره حقوق خصوصی است و اشخاص حقوقی حقوق خصوصی مربوط به روابط خصوصی مردم هستند و هدف و فعالیت آنها در زمینه حقوق خصوصی است. برخی از این اشخاص دارای هدف انتفاعی هستند و برخی دیگر چنین هدفی ندارند.

^۱ - محمد جعفر جعفری لنگرودی همان کتاب، شماره ۴۸۶۲ ص ۶۱۵

^۲ - ماده ۱۴ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲

^۳ - گارو، ترجمه ضیاء الدین نقابت، مطالعات نظری و عملی در حقوق جزا، طهران بدون نام نشر و سال نشر و نوبت چاپ، ص ۴۵۵

^۴ - محمد علی عبادی، حقوق تجارت، چاپ هفدهم، کتابخانه گنج دانش، تهران، ص ۶۴

این اشخاص دو صفت بارز دارند: یکی اینکه این اشخاص تابع قواعد حقوق خصوصی هستند و مانند اشخاص عمومی از امتیازات حقوق عمومی بهره‌مند نمی‌باشند و دیگر اینکه این اشخاص نمی‌توانند فردی را علیرغم میل و رضایتش به عضویت خود بپذیرند مثل انجمن یا شرکت، چون در حقوق خصوصی اصل، حاکمیت اراده افراد است و اشخاص از آزادی مطلق بهره‌مند هستند و هیچکس نمی‌تواند بدون توافق دیگری اراده‌اش را بر او تحمیل بکند. در حالیکه ما می‌دانیم در حقوق عمومی ممکن است عضویت افراد در جمعیت‌ها و مؤسسات اجباری باشد چنانکه مثلاً عضویت و کلاء دادگستری در کانون و کلاء که یک شخص حقوقی عمومی است قانوناً اجباری است.^۱

اشخاص حقوقی حقوق خصوصی معمولاً با هدف نفع خصوصی و سودجویی و گاه برای اهداف غیرانتفاعی و معنوی و توسط اشخاص خصوصی (همانند اشخاص حقیقی یا اشخاص حقوقی حقوق خصوصی) ایجاد می‌شوند. با توجه به برابری اشخاص در حقوق خصوصی و آزادی پیوستن آنها به گروه‌های اجتماعی معمولاً عضویت افراد در این اشخاص جنبه اختیاری و داوطلبانه دارد^۲ پاره‌ای از نویسندگان معیار دیگری هم مطرح کرده‌اند که عبارت است از قواعد حقوق خصوصی بر مبنای احترام بر اراده اشخاص استوار و عرض از آن تکمیل شرایط قرارداد و تعیین اراده مفروض طرفین است ولی شاید ملاک درستی برای تشخیص نباشد زیرا بسیاری از قواعد حقوقی اشخاص حقوقی خصوصی به خاطر ارتباط با نظم عمومی جنبه امری داری مثل خانواده^۳ این اشخاص را می‌توان به سه دسته تقسیم کرد: ۱- شرکت‌های تجاری ۲- مؤسسات غیر تجاری ۳- موقوفات

۱-۸-۱-۱. شرکت‌های تجاری

شرکت تجاری که بارزترین شخص حقوقی حقوق خصوصی می‌باشد و یک قسم از اقسام آن به شمار می‌آید، از گروهی از اشخاص تشکیل می‌شود که اموال یا خدماتی را به منظور یک فعالی اقتصادی مشترک و تقسیم منافع بین خود در میان می‌پگذارند. شرکت تجاری دارای اقسام متعددی است که در قانون تجارت پیش‌بینی شده است و کلیه شرکت‌های تجاری دارای شخصیت حقوقی هستند.^۴

در قانون تجارت ما از شرکت تعریفی ارائه نشده و تنها اقسام آن احصاء گردیده است، اما قانونگذار در قانون مدنی در ماده ۵۷۱ تعریفی به شرح زیر از عقد شرکت ارائه نموده است «شرکت

^۱ - منوچهر طباطبایی مؤتمنی، حقوق اداری، جلد دوم، چاپ سوم، انتشارات دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۵۴، ص ۴۲

^۲ - بیژن عباسی، حقوق اداری، چاپ دوم، نشر دادگستر، تهران، ۱۳۸۹، ص ۶۰

^۳ - ناصر کانونیان، مقدم علم حقوق، چاپ بیست و ششم، شرکت سهامی انتشار، تهران، ۱۳۷۹، ص ۵۷

^۴ - ماده ۵۸۳ ق.ت.